

Paralelni intervju Sodobnosti: Andrej Inkret – Peter Kovačič-Peršin: Edvard Kocbek naš sodobnik

Andrej
Inkret

Peter
Kova
Perši

Mirne duše lahko trdimo, da se noben slovenski pisatelj ne politik ni toliko izpovedoval kot Edvard Kocbek. Je najbrž edini pomemben Slovenec, ki je tako rekoč vse življenje pisal dnevnik. O vsem mogočem, bi lahko rekli, pa vendarle: o vsem skozi sebe in o sebi še posebej. Zato v teh njegovih zapisih skušamo prepoznati čas, razmere in predvsem Edvarda Kocbeka, pesnika, politika, misleca, človeka, Slovenca. Ob njem merimo in tehtamo tudi sebe. Pred kratkim sta izšli dve njegovi zbirki še neobjavljenih pesmi, začetniških in iz zadnjega obdobja njegovega življenja, njegovi vojni in povojni politični spisi ter v treh zvezkih Dnevnik 1945–1946. Odziv na to kolekcijo, zlasti na Dnevnik, je pričakovano velik. Tako je ob tem tudi pri nas vznikla ideja za nov, današnji razmislek o Kocbeku. Odločili smo se za paralelni intervju z Andrejem Inkretom, urednikom njegovega zbranega dela, in Petrom Kovačičem-Peršinom, publicistom in urednikom Kocbekovih političnih spisov, človekom, ki mu je nazorsko in politično najbrž še najbliže. Pogovor je potekal v pisni obliki in oba intervjuvanca sta odgovarjala ločeno, ne da bi bila poznala odgovore drug drugega.

Na prvi pogled bi lahko rekli, da se podoba Edvarda Kocbeka, pesnika in politika, zaokroža: objavljene so še nekatere pesmi, izšli so njegovi politični spisi, predvsem pa imamo zdaj na razpolago njegove dnevnike, torej: nam to novo gradivo predvsem razširja in pogloblja našo vednost o njem ali pa odpira tudi nove poglede nanj?

A. Inkret: Gradivo iz zapuščine nam zagotovo odkriva »nove« ali vsaj manj znane vidike Kocbekovega mišljenja in delovanja. Posebej velja to za poezijo, ki je spremljala Kocbeka ves njegov čas. Verzi, napisani v zadnjih letih njegovega življenja in objavljeni prvokrat šele zdaj v knjigi *Kamen*

skala, prinašajo nekatere več kot presenetljive lirične formulacije, posebej o pesnikovem razmerju do Smrti in Boga. Te formulacije niso presenetljive samo zato, ker bitno presegajo tradicionalno okrožje krščanske ontologije. V njih se razkriva tista realigiozna in etična »neustrašenost«, ki je bila nasploh značilna za Kocbekovo eksistencialno držo in ki jo je Kocbek očitno ohranil vse do konca: njeno temeljno določilo je individualizem, njeni osrednji vrednosti pa kritičnost in svobodoumje, to je prostost in odgovornost brez popuščanja, a tudi brez alibijev; oboje v optiki bitnega. Prav v tem smislu je več kot pomembna tudi nedavna objava Kocbekovih političnih besedil iz prvih partizanskih let. Urednik Peter Kovačič jih ni po naključju naslovil *Osvobodilni spisi*. – Seveda pa ne bi mogel reči, da je naša vednost o Kocbekovem opusu s tem že »zaokrožena«. Danes so skoraj neznani njegovi »križarski« spisi iz poznih dvajsetih let (o njihovi pomembnosti pričata razpravi Marka Dvořaka in Spomenke Hribar), saj so ostali zakopani v starih glasilih; predvsem pa je tu še neobjavljena cela gora dnevnških zapiskov, obsegajočih domala štiri desetletja, in to zagotovo odločilnega časa naše polpreteklosti.

Kovačič-Peršin: Kocbekov opus je, če upoštevamo njegove dnevnike, pa tudi članke in korespondenco, izredno obsežen. Doslej tega njegovega dela javnost ni poznala. Se pravi, da moramo Kocbekovo spontano misel šele odkriti. Partizanska dnevnika, *Tovarišija* in *Listina*, sta literarizirano in selektivno obdelano besedilo. Neposreden Kocbek pa seveda preseneča, posebej tiste, ki so ga gledali skozi različne apriorizme, najsi bo ideološke, nazorske ali poetološke. V *Osvobodilnih spisih* in *povojnih dnevnikih*, ki smo jih končno dobili v roke, stopa pred nas Kocbek, kakršen je bil v svoji neposredni akciji in zasebnosti. Poln zanosa in željan uspeha, strt od stisk in porazov, človek izjemnih vrlin in mnogih slabosti.

Objavljena korespondenca in spisi pa odstirajo tudi marsikatero zgodovinsko resnico, ki je bila doslej razlagana šablonsko, da se je pač vključevala v shematizirano in ideološko obarvano zgodovinsko podobo časa. Vzemimo za primer zadevo okrog dolomitske izjave. Uradno zgodovinopisje jo je nekako zamolčevalo ali jo razlagalo kot nujnost. Nekateri današnji aktualistični ad hoc zgodovinopisci pa jo spet tolmačijo kot najusodnejše dejanje celotnega osvobodilnega boja. Ne prvo ne drugo razlaganje ne ustreza zgodovinski resnici. Rabilo je in rabi predvsem za utemeljevanje lastne politične opredelitve. Dolomitska izjava za Kocbeka ni pomenila kakega prelomnega dejanja. Jemal jo je kot enega izmed zapletov med koalicijskimi skupinami OF, kot enega izmed poskusov partijske prevlade. Ravnal je tako kot vedno v takih primerih. Vztrajal je pri načelnih stališčih in se podredil globalnemu cilju – osvoboditvi slovenskega naroda. Težak položaj osvobodilnega boja pa je terjal enotnost OF. V pogajanjih okrog izjave je dosegel revizijo ekskluzivističnega besedila in potrditev samostojnosti krščanske skupine v nazorskem in kulturnem smislu, ne pa več tudi organizacijskem. Ta omejitev, ki jo je zahtevala enotnost boja, je motila le tiste krščanske socialiste, ki so težili k organiziranju samostojne politične stranke. Kocbek pa je to možnost zavračal. Potemtakem je dolomitsko izjavo razumel le kot epizodo v nenehnem boju za ohranitev koalicijske narave OF v boju zoper partijsko prevlado. Šele poznejša analiza daje dolomitski izjavi prelomen pomen. Z njo naj bi bila začeta likvidacija

osvobodilne koalicije in vzpostavitev partijskega diktata. Dejansko pa je ta proces trajal ves vojni čas.

Nekateri so celo razočarani, če smem tako reči, o pesniku in politiku Kocbeku imajo že izoblikovano mnenje in jim ni do tega, da bi ga dopolnjevali, kaj šele spreminjali. Ali je v dnevnikih in dokumentih dovolj razlogov za takšno nelagodje?

Kovačič-Peršin: Kdor je Kocbeka osebno poznal in razumel njegova dejanska stališča ter nazore, ne bo presenečen ob novih besedilih. So zvesta podoba tega tako človeškega pesnika in politika. Človeškega v veličini in pomanjkljivostih. Kdor pa je v njem gledal heroja ali svetnika, bo razočaran.

Spominjam se najine debate ob njegovem znanem intervjuju v tržaškem Zalivu leta 1975. Vrtal sem vanj, zakaj ni prej javno načel teme o pomoru vrnjenih domobrancev. Vedel sem, da ga je mučila vest, ker ni javno spregovoril o zadevi. Izgovarjal se je na težko stanje v povojnih letih pred informbirojevsko afero 48. leta in še posebej po njej, češ da ni smel vnašati razkola v tedanje oblastniške strukture. Trdil je, da je sicer že 46. leta odprl interno debato o vprašanju, a so partiji zanikali dejstva in ga poslej začeli šikanirati kot šibek člen. (To pač kaže na zarotniško logiko revolucionarne oblasti.) Žal mu je bilo, da je izgubil besedilo takratnega nastopa. Na moj prigovor, da bi to priznanje lahko izrekel kdaj pozneje, je odvrčal zadregarsko. Končno je priznal, da ni več mogel prenašati muk vesti in je moral z resnico na dan. Da pa se je hotel komunistom tudi maščevati za gonjo ob njegovi sedemdesetletnici. Bila je to poslednja uporniška gesta človeka, ki se je moral z neverjetno energijo obvladovati, da je preživel večdesetletno torturo.

Da bi zadevi prišel do dna, sem po njegovi smrti iskal v zapuščini izgubljeni govor, ga našel in objavil (2000, št.1 50/51). Želel sem vsaj nekoliko izbrisati krivične obtožbe, da je preračunljivo zamolčeval povojne zločine.

A. Inkret: To ni moj problem, prizadevam si stvari raziskati in razumeti v vsem njihovem obsegu, kolikor zmorem pozorno, natančno in odprto, brez predsodkov, brez vnaprejšnjih želja in vrednostnih sodb.

Joža Mahnič pravi (in mnogi mu najbrž pritrjujejo): Kocbek je bil politik samo na videz, v duši je bil mislec in pesnik. Sam izjavlja: »Paziti moram, da bom ostal v duhovnokulturni sferi in da ne bom prestopil v politično območje.« In vendar je, ne samo prestopil, ampak že kar zabredel do vratu v politiko. Je v njej imel težave tudi ali predvsem zato, ker »ni bil politik«?

A. Inkret: Naj te popravim. Misel, da Kocbek v resnici ni bil politik, ampak »ekstatična osebnost«, je postavil Anton Trstenjak, in sicer na simpoziju, ki ga je piscu *Svobode in nujnosti* leta 1986 posvetil nekdanji Marksistični center Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije; Trstenjakov referat je bil objavljen tudi v *Sodobnosti*. V politiki Kocbek ni imel le »težav«, kot ugotavljaš kar preveč evfemistično, pač pa je bil precej brutalno pometen iz nje. Kakor vemo, ima vse zasluge za to slovenska

kompartija, se reče Kardelj in Kidrič. Njuno ravnanje seveda ni bilo »politično«, v izvirnem, temveč v modernem degradiranem pomenu te besede, skratka, revolucionarno; se reče, da je šlo tej »politiki« predvsem in samo za oblast, in sicer na vseh nivojih družbenega življenja. Tudi in še zlasti v območju kulture in duha, kjer se tudi za »politiko« sploh vse začena in kjer je bil Kocbek najbolj »nevaren«. Znano je, da je bila kompartija v svojem intelektualnem potencialu precej kratka, čeprav je imela v zakupu Resnico ter je hotela obvladovati prav vse s svojo »pravovernostjo«. V tem je bil njen principialni antiintelektualizem. Njena politika je temeljila na prevari in potem neizogibno tudi na sili; v svojem bistvu to niso bile politične, ampak politikantske metode. Kocbek pa je v svojem političnem angažmaju ostajal, kajpada, intelektualec, ki ve, da je Resnica dvomljiva, da v bistvu politike (kakor tudi poezije) ne gre za Resnico, ampak za resničnost, kakor je to označeval sam, skratka: da je na tem svetu več sveta, kot ga je mogoče stisniti v dogmo.

Kovačič-Peršin: Take trditve mi dišijo po sholastičnem poenostavljanju, po podcenjevanju političnega delovanja in glorificiranju pesništva. Kocbek je bil silno ustvarjalna narava in nemiren duh, ki se je soočal z vsemi problemi in preizkušal v vseh položajih. Ni priznaval razločevanja med pesniško in politično angažiranostjo. V naši zgodovini poznamo več umetnikov, ki so bili tudi izrazito politično dejavni. Recimo Levstik in Cankar. Zato razumem tezo o Kocbeku kot o odličnem poetu in slabem politiku kot rezultat ideološkega presojanja. Partija je s to tezo skušala omalovaževati njegovo politično težo in vlogo, s tem pa je prikrivala tudi svojo krivico do njega. Katoliška stran pa ga je z enakim presojanjem skušala sprejeti v obnebje svojega kulturniškega kroga kot priznanega pesnika, ob tem pa hotela izničiti njegovo politično opredelitev kot zgrešeno, saj naj bi bila rezultat ekscentrične nature. S tem je posredno skušala opravičevati svoje napačno vedenje med vojno.

Strastna zanikanja Kocbekove politike pač potrjujejo, kako izzivalna je bila njegova drža. In tudi uspešna, če razumemo kot največji možen uspeh v političnem delovanju – zvestobo načelom in etični drži, ne glede na trenutni uspeh. Zapostaviti lastni ali strankarski interes zaradi doslednosti in pravičnosti velja tudi v politiki, ki se ne razume kot igra moči, za izjemno pogumno in etično dejanje. Če je Kocbeku mogoče očitati spodrsrljaje, posamična taktiziranja in odstopanja, je treba vendarle priznati, da je v globalnem smislu ostal pokončen.

Domala vse, kar je Kocbek napisal ali govoril, je prežeto z nekakšnim patosom, ki daje tudi političnim temam nadih poetičnosti in intimnega doživljanja, kot na primer tale stavek: »Sem v tem svetu, živim v ognjišču njegove drame, vendar nisem od tega sveta.« Kakšno je vaše mnenje o simbiozi (ali bipolarnosti?) med patosom in intelektualno ostrino misli v Kocbekovih spisih?

Kovačič-Peršin: Prav iz te simbioze – med patosom in njegovo vizijo ter med razumskim razmislekom in njegovo trezno presojo – izvira presežek poetične resnice. Zato Kocbekove misli ni mogoče ustrezno presojati le z racionalnim dojemanjem. Tudi ko stvarno analizira dogodke, išče globlji,

metafizičen razlog in smoter stvarnem. Prav zaradi te lastnosti je Kocbekova misel ostala živa in vznemirjajoča vse v naš čas, medtem ko so ideološki diskurzi, s katerimi se je spopadal, dodobra utonili v pozabo.

A. Inkret: Mislim, da ne gre za bipolarnost in tudi za simbiozo ne, pač pa za nerazdeljivo kompleksnost govora, v katerem »poetičen« zanos političnega aktivista ni retorična finta ali politikantska demagogija, temveč izraz celovite, eksistencialne opredelitve in zaveze. Kot aktivist je Kocbek hkrati tudi fantast in pesnik; kot človek duha je predvsem pričevalec, ki ne stremi za oblastniško močjo, temveč mu gre za razpiranje temeljne človeške resničnosti tako v zmagah kot v porazih. Hkrati mu gre za spodbujanje izvirnih ustvarjalnih možnosti, kar ne gre drugače kot s predpostavko demokratičnosti. Beri Kidričeve govore: tam je en sam patos, pa nobene »intelektualne ostrine«.

Kocbek se je med vojno in po njej čutil odrinjenega, zapostavljenega, to ga navdaja z grenkobo, je pa tudi nekaj skoraj samovšečne žrtvenosti v tem, kot na primer v stavku: »Ko sem danes prebral besedo heretik, sem začutil, da sem ostal sebi zvest, prej heretik, zdaj znova.« Bil je kristjan, katoličan, pa vendar v ne preveč dobrem odnosu z uradno Cerkvijo; bil je v »tovarišiji« s Kidričem in drugimi iz njegovega kroga, pa vendar nikoli zares eden izmed njih. Je bil Kocbek neprilagodljiv samohodec, nestrpen iskalec občestva, toda hkrati nedialoški individualist?

A. Inkret: Bil je »heretik« tako za rigidno in klerikalno Cerkev kot za dogmatično in totalitarno Partijo, saj bi sicer ne bil intelektualec; bil je individualist z močnim erotičnim in religioznim darom (oboje v socialnem pomenu te besede, v smislu nepreračunljive zavezanosti med-človeškemu), torej individualist, ki si je z vso vztrajnostjo prizadeval predvsem za tisto, kar nosi danes izrabljeno ime »dialog«. Kako je bilo s tem v partizanih in kako se je zgodilo kasneje, v glavnem vemo. Dialog s Cerkvijo je bil definitivno blokiran na začetku vojne (če ne že prej, po *Premišljevanju o Španiji*), s Partijo le nekaj let kasneje. Krivda za to ne pade na Kocbeka. Dejstvo je, da njegov spor z vladajočimi ideološko-konfesionalnimi institucijami ni bil površen, interesen in političen, ampak je izhajal iz globlje, celovite »človeške prizadetosti«, kakor je o tem izjavljal sam ob rehabilitaciji, ki mu jo je na precej brezbržno liberalen, le kulturniški način prinesla Prešernova nagrada 1964. Ironija usode je, da se je prav ob tistem času začelo ukinjanje revije, v kateri je smel po desetletju prisilnega molka objaviti prve stvari pod svojim imenom.

Kovačič-Peršin: Kritičen razumnik nujno pristane v oporečnosti, če se sooča s totalitarnimi ideologijami in sistemi. A Kocbek se je težko pomiril s takšno usodo. Drugače od Ivana Mraka, ki je zavestno živel svojo izrinjenost na družbeno obrobje in jo celo potenciral. Kocbek se je želel uveljaviti tudi znotraj družbene konvencije, ne le v zgodovini, in tudi po priznanju cerkvene institucije se je oziral. Kritična zavest pa mu ni dovoljevala, da bi se bil sprijaznil s kompromisnim položajem. Ta nenehni konflikt ga je tiral v še strašnejši angažma v politiki in mišljenju, kot bi hotel s samopotrjevanjem dokazati svoj prav. Tu je najbrž iskati korenine dinamiki njegove osebnosti. Njegovi nepomirljivosti in zanosu, njegovi kritičnosti in ambici-

jam. Po teh lastnostih je bil bolj pesniška natura kot pa človek družbenega angažmaja.

Včasih se ne moremo znebiti vtisa, da je bilo v tej Kocbekovi samovšečni žrtvenosti, zapostavljenosti, ki je bolela in godila, tudi nekaj intelektualne poze, ker da je praviloma v vsem in zmerom drugačen od drugih, torej samsvoj, izviren, kljubovalen. Včasih je v tem tudi dokaj nečimrnosti, ko na primer toži, da ga je zdaj ta zdaj oni prezrl na kaki večerji, javni prireditvi, da ga časopis ni omenil, skratka: človeka preseneča, kako si je takšen intelektualc in ponosni samotar tudi ves čas želel in potreboval časti, pozornosti, hvale. Mu je to pri poeziji koristilo, v politiki škodilo? Je bil preveč emotiven človek, tudi ko je filozofsko razmišljal?

Kovačič-Peršin: Martin Heidegger je v razpravi o Logosu zapisal trditve, da je beseda misli neslikovita in brez mika v nasprotju s poetično besedo; da pa misel trezni in s tem preobraža svet. Torej poetična beseda sveta ne trezni, pač pa le s svojo lepoto očarava. V tem smislu je domena pesnikov prav očarljivost in od tod njihova samovšečnost. Tudi če pesnik posega v zgodovino in svet, posega na poetičen način. To je samovšečno ravnanje ker zapostavlja adekvatno ravnanje estetski drži. Je pa tako delovanje impresivno. Če za koga, velja to prav gotovo za Kocbeka. Ne bi pritrdil, da gre pri tem za pozo, gotovo pa gre za poetičen patos in njegovo zaslepljenost. Zato je pesniška prizadetost tudi predvsem estetske narave. Bolj motivira k ustvarjanju kot pa nalamlja človeka. A pri Kocbeku je zaslediti obe razsežnosti: poetično in racionalno.

A. Inkret: Tovrstne redukcije na nekakšen psihološki kompleks so seveda deplasirane.

»Z menoj se izvaja krivičen, politično preračunan postopek: zmanjšati vpliv, onemogočiti uveljavljanje, preprečiti popularizacijo in kakršno koli kvaliteto...«. Koliko je v teh občutkih osebne in zasebne prizadetosti, užaljenosti, koliko pa spoznanja, da ne more, ker ni nazorsko uglašen s komunisti na oblasti, uresničevati tistega, zaradi česar je sploh odšel v partizane in ostal do konca zvest boju in njegovim temeljnim ciljem?

A. Inkret: Najmanj je v tem privatizma. Prizadetost je razumljiva: bil je prevaran, šlo je za političen razpad in za tudi moralen razkroj »tovarišije«, ki je neskrupulozno obračunala z njim. Tiste tovarišije, ki se ji je zavezal na začetku vojne in ki ji je še leta 1949 posvečal eno najbolj fantastičnih in najbolj zaupljivih – danes pač tudi tragičnih – dokumentarnih pričevanj, kar smo jih Slovenci sploh zmogli sestaviti o kateremkoli svojem življenju. Mislim, da Kocbek te prevare nikdar ni ne intelektualno ne emotivno razumel in prebolel.

Kovačič-Peršin: Čeprav Kocbeku samovšečnost ni tuja, ni mogoče videti v njegovi prizadetosti, ker je odrinjen iz javnosti, osebne užaljenosti. Njegovo obzorje je širše. Mučilo ga je predvsem to, da ne more vplivati na razmere, da ne more preprečiti vzpostavljanja totalitarne vladavine. Trpel je, ker je bila vizija družbene osvoboditve poteptana in s tem onečaščeno trpljenje nešteti, ki so umirali za človekovo svobodo.

3. septembra 1945: »Imam občutek, da se slovenski narodni program ne bo izpolnil niti po zemljepisnem edinstvu niti po politični suverenosti in gospodarski neodvisnosti.« Ali gre pri tem predvsem za skepso, za prva spoznanja, da vseh ciljev ne bo mogoče realizirati – ker so bila pričakovanja prevelika ali ker nova oblast ni bila kos novim razmeram? Ali ker je imela nasprotne cilje?

Kovačič-Peršin: Zahteva po celoviti osvoboditvi slovenskega naroda: politični, socialni, zgodovinski in duhovni – je vodila Kocbeka v partizanske vrste. Vse miselne in politične napore je posvečal naporu za združitev vseh Slovencev okrog osvobodilnega programa OF. Neomajno je veroval v popolno osvoboditev. S to idealno predstavo o prihodnji Sloveniji je po zasedanju Avnoja v Jajcu živel odmaknjen od slovenskih razmer. Razumljivo, da je sledilo veliko razočaranje. Osvoboditev države se je zgodila kruto, maščevalno. Konstituirala se je nova Jugoslavija sicer kot federacija, toda po svoji ideološki platformi kot skrajno unitarna. To pa je povleklo za seboj močno omejitve nacionalnih suverenosti. Kot minister za Slovenijo je od blizu gledal zakulisna pogajanja okrog zahodnih meja in tudi v Istri. Ogorčenje je torej več kot razumljivo. Vendar moram poudariti, da je do konca zagovarjal nujnost Jugoslavije kot edinega garanta slovenske samobitnosti. Prav tako pa tudi ohranitev socializma, ki je vrnil najnižjim slojem človeka vredno življenje in družbeno upanje. Ob enem zadnjih pogovorov pred usodno boleznijo, sprehajala sva se po Tivoliju pozno v noč, mi je z njemu lastnim žarom spet in spet ponavljal: »Ohranite Jugoslavijo in socializem, čeprav se svetovna politika premika v desno.« Tedaj njegovih besed nisem mogel dojeti kot krik jasnovidca.

A. Inkret: Slovenska kompartija je imela središče zunaj sebe, čeprav je nastala avtohtono ter je slovensko narodno vprašanje vsaj prek Speransa (1939) postavljala kot pomembno točko svojega političnega interesa. Narodnoosvobodilni boj, ki ga je organizirala ob okupaciji, je bil seveda že od vsega začetka mišljen tudi kot socialna osvoboditev, kot revolucija »naroda-proletarca«, na žalost po sovjetskem modelu. Razmerje med nacionalno in razredno komponento je bilo za slovensko kompartijo permanenten izvir ideoloških težav. Kar je ostalo, je bila v bistvu nenačelnost: partija je bila zavezana slovenstvu, vendar ga je s svojim revolucionarnim univerzalizmom tudi nenehoma izdajala. Tu je bila seveda še Jugoslavija, ki se partiji sploh ni zastavljala kot pereč problem. Znana je površnost, s katero je slovensko razmerje do Jugoslavije obravnaval kočevski zbor 1943, pa tudi travmatične tenzije v zvezi z vojaškimi pristojnostmi itd. Slovenski nacionalni program, ki ga je 1941 formulirala OF in ki je bil tipičen revolucionaren program, saj je planiral celo revolucijo slovenskega »značaja«, je bil 1945 seveda pokopan. Namesto dejanske politične, gospodarske idr. suverenosti smo dobili floskulo o tako imenovanem bratstvu oziroma enotnosti.

Kocbek je povzel (4/9–1945) Udetovo ugotovitev: Slovenski narod je spoznal v osvobodilnem boju tri nasprotnike: 1) okupatorja, 2) klerikalizem, 3) ekskluzivnost kompartije. Ali se ni po izgonu okupatorja sam znašel v nerazrešljivem položaju med klerikalizmom (pred očmi je imel njegovo predvojno in vojno podobo) in med ekskluzivizmom nove partijske oblasti?

O tej ujetosti razmišlja pogosto, lahko bi celo govorili o nekakšni zaznamovanosti v tem smislu. Kaj se vam zdi?

A. Inkret: Kocbek je bil seveda »ujet« med obema ekskluzivizmoma. Veliko je tudi popuščal, prvemu in drugemu, hoteč razrahljati njun dogmatizem ter politično udejaniti svojo samostojno iniciativo, zbujal je sume o svoji iskrenosti na obeh straneh. Veliko – preveč – je upal in veroval. V demisijo je bil seveda, kot znano, prisiljen.

Kovačič-Peršin: Spoznanja o nevarnosti »klerikalizma na desnici in levici«, kakor je označil klerikalizem in partijski ekskluzivizem v pismu Jožetu Zemljaku, 11. avgusta 42 (Osvobodilni spisi I, 162), so v njem dozorela že pred vojno. V Premišljevanju o Španiji je podal ostro analizo in kritiko klerikalne politike, v Dejanju pa je objavil vrsto člankov o nevarnih potezah boljševizma. Zameril se je obema stranema že pred vojno. Še bolj med NOB, saj je večji del njegove publicistike posvečen prav razreševanju tedaj anomalij slovenskega političnega življenja. Prišel je do prepričanja, da sta klerikalizem in boljševizem ter njun spopad na življenje in smrt slovenstvu nevarnejša od okupatorja. Ta politična matrica, se zdi, še danes zavira vzpostavitev demokratične in civilne družbe na Slovenskem.

Danes, ob petdesetletnici, veliko govorimo o OF, kaj je bila in kaj ni bila. Sodbe so največkrat skrajne, na eni strani apologetske, na drugi zanikovalske. Kocbek je takoj po vojni, torej vsaj za njen partizanski čas, OF domala brez pridržka sprejemal, hkrati pa že opažal klice njene deformacije, nanjo je gledal, če smem tako reči, zgodovinsko in pragmatično politično. »OF je v idealni zasnovi,« piše Kocbek (26-3-1946), »odgovorila bitnim potrebam naroda, da pa se je pozneje izrodila v instrument kompartije, ki je znala med vsemi strankami najbolje odgovarjati na tehnična vprašanja, da pa je začela preostro in nasilno diferenciacijo v narodu, ki nima socioloških osnov za ustvaritev reakcije, in da je zato onemogočila ustvariti mogočno, elementarno narodno gibanje.«

Kovačič-Peršin: OF je imel do konca življenja za največje politično dejanje Slovencev v sodobni zgodovini. Najprej zato, ker si je za cilj zastavila celovito osvoboditev slovenskega naroda: politično, gospodarsko, socialno in duhovno. Nato zato, ker »se je razrasla v edinstveno vsenarodno organizacijo« in »napolnila Slovence s pravo odrešilno vsebino« (Novoletna poslanica katoličanov v OF, 1943, OS I.).

Njegovo stališče do komunistov in partije pa je doživelo globok obrat. Od predvojne kritičnosti je v prvih letih boja prešel v pravo občudovanje. V pismu škofu Rožmanu, kar je indikativno, piše: »Po mojem prepričanju je Previdnost božja dodelila slovenskim komunistom posebno važno nalogo, ki jim jo ostali Slovenci v osvobodilnem gibanju priznavamo. Slovenski komunisti so nastopili v našem narodnem uporu kot najbistvenejši politični, vojaški in moralni usmerjevalci. Saj dobro veste, da v tem trenutku, ko si naš narod za dolgo bodočnost izbira obliko in smer politične usode, ni bilo razen komunistične stranke formacije, ki bi bila po dognanosti kos tej nadčloveški nalogi.« (Osvobodilni spisi I., 270) Sicer tudi v tem obdobju ohranja kritično presojo partijskega delovanja in se upira njenemu totalitarizmu. V pismu J. Zemljaku je oster: »V resnici pa sva videla, da je vodstvo

partizanske vojske popolnoma v rokah partije... Potem sva ugotovila tudi na političnem sektorju dvojnost. Poleg neke več ali manj določene skupne volje OF sva ob vsaki priliki ugotovila še bolj določeno voljo partije, odnosno voljo, da se stavba OF izrabi v ustvarjanje partijske organizacije...» (OS I., 123) Čim bolj si je partija uzurpirala oblast, tem ostrejšo so njegove kritike. Spor, kakor je partija imenovala njegovo vztrajanje pri demokratičnih načelih in družbeni ter osebni svobodi državljana, je končno pripeljal do odstranitve Kocbeka iz slovenskega političnega in javnega življenja v letu 1952.

A. Inkret: Ničesar nimam dodati. Pač razen tega, da bo do naše skupinske (ali če hočeš, narodne) zrelosti prišlo šele tedaj, ko nam preteklost ne bo več predmet niti apologetstva niti zanikovanja, pač pa zgodovinskih dejstev, ki jih ni mogoče več spremeniti in s katerimi je treba živeti. Zaničevati npr. OF pomeni ne le nevzdržno suspendiranje osvobodilne vstaje, v katero ni šlo ravno malo Slovencev in ki so dokončali vojno na strani zmagovite zavezniške koalicije, ampak brisati kratko in malo tudi določeno usodno poglavje naše tradicije sploh. Enako slepo je seveda apologetstvo: v holderlinovskem brezbožnem času se vsako mitiziranje (ali demoniziranje) samo po sebi spreminja v mistifikacijo. Popolnoma neproduktivno pa je danes, pol stoletja kasneje, vztrajati pri starih polarizacijah, vzdrževati ali celo na novo obujati manihejske črno-bele, klerikalno-liberalne, partizansko-domobranske ipd. ločitve in pretepe. Vsaj zase lahko trdim, da s tem anahronizmom nimam in nočem imeti nič: rodil sem se med vojno, odrasel in se šolal v letih striktno vdoktrinacije. Naučil pa sem se v prvi vrsti tega, da je Resnica v temelju vprašljiva, kar pomeni, da sem se naučil nezaupljivosti do vsake sorte eminentc, skupaj s tem pa tudi nesentimentalne solidarnosti s tistimi, ki so spodaj, »ponižani in razžaljeni«, mišljeno prosto po Dostojevskem.

In istega dne ugotovitev, ki je bila takrat nadvse lucidna in je danes s propadom vzhodnosocialističnih državnih sistemov še bolj vznemirljiva: »Marksizem je najboljši vodilo osvobajajočega se človeštva kot metoda orientiranja v družbeni, politični in zgodovinski stvarnosti in kot taktika v delovanju. Toda danes je različnost položajev v človeštvu prisilila, da je v vzhodnem delu sveta marksizem postal baza za fizično konsolidacijo slovanskih narodov, baza za tehnično urejevanje in za primitivno kultiviranje ljudskih množic, v zahodnem svetu pa je postal tudi predmet duhovnega udejstvovanja in zanimanja. V vzhodnem ustreza osnovnim potrebam revolucije, na zahodu pa se srečuje z višjimi in težjimi problemi življenja. Zato se marksizem na vzhodu javlja kot dogmatika, na zahodu pa kot prava dialektična metoda, ki ureja duhovni svet. Slovenci smo v tragičnem položaju, da smo kot poklicni slovanski posredniki v vzhodnem delu Evrope, kjer vlada primitivni koncept marksizma in ki nam ne da nič, in da zaradi tega nismo v tistem delu Evrope, kjer vlada kulturnejši koncept, ki nam po vseh obočinah mnogo bolj ustreza.« Privoščil sem si tako dolg citat, da bi vama ob njem lahko postavil vprašanje: Koliko je imel Kocbek v sprotnem dogajanju in trenutnih razmerah smisel za zgodovinskost pojavov in koliko v zgodovinskem dogajanju občutka za stiske časa? In še: Kako si razlagata ta in takšen Kocbekov pogled na marksizem? Z mislijo na takratnega Kocbeka.

A. Inkret: Domala vsa naša tradicija pripada modernemu, zahodnemu

duhovnemu kompleksu. Temu pripada tudi marksizem, vsaj kot filozofska razlaga sveta, predvsem pa kot odprta metoda. Dogmatizacije – in s tem vulgarizacije – Marxovega mišljenja (neposredne izkušnje imamo, kot že rečeno, z Leninovo & Stalinovo prakso) so na družbenopolitičnem terenu seveda katastrofalne, enako kot bi bile npr. instrumentalizacije Platona ali Tomaža Akvinskega. Kocbekova misel o »usodi« marksizma leta 1946 je brez dvoma natančna. Kolikor vem, je takrat precej bral Sartra; če njegove starejše zavezanosti Kierkegaardovi, Péguyevi, Marcelovi, Mounierovi idr. misli, ki prostor družbene determiniranosti odločilno poglobljajo s tezo o človekovi individualni svobodi in osebni moralni odgovornosti, sploh ne omenjam. Kompletan Kocbekov napor je usmerjen prav proti sholastičnim dogmatizacijam in voluntarističnim redukcijam. Ne le marksizma.

Kovačič-Peršin: Zavest o različni kulturni podstatnosti med Slovenci, ki so zahodno orientiran narod, in med recimo večino slovanskih narodov, ki jih imamo za nosilce vzhodnoevropske civilizacijske paradigme, to zavest je utrdil že Ivan Cankar v znanem predavanju Slovenci in Jugoslavija. Za njim ugotavlja to dejstvo večina slovenskih razumnikov. Tudi Kocbeku je to spoznanje narekovalo vrsto premislekov. Razlikoval pa je med kulturnim obnebjem in med geopolitično nujnostjo. Slovenstvu je videl zagotovljeno prihodnost le v naslonitvi na jugoslovansko zvezo. Tako imenovanem tragičnem položaju slovenskega naroda na rob pa le pripomba. – Slovenci sicer smo narod zahodne kulture, toda tudi z veliko značajskimi potezami vzhodnih oziroma balkanskih Slovanov. Sam geografski položaj in naša civilizacijska heterogenost nam nudita več možnosti za uspešno umestitev v tem prostoru, kjer živimo, kot smo jih znali doslej izkoristiti. Torej bi še bolj upravičeno lahko govorili o naši geopolitični in civilizacijsko povezovalni prednosti.

In če zdaj preskočimo čisto na drugo temo: Danes je skoraj bogokletno zapisati že samo besedo revolucija, zlasti v povezavi z NOB, vendar Kocbek govori o partizanstvu kot o izvorni slovenski revoluciji in jo povezuje z novimi, zdravimi silami, ki da nujno prinašajo narodno in družbeno prenavo. Se je motil? (Res, da je tudi kritično zapisal: »Razlika med tem, kar naj bi sodobna revolucija bila, in tem, kar je dejansko, predstavlja največje razočaranje našega časa.«) Je bil tudi v tem razdvojen? V čem se nam danes zdi do tedanjega časa pravičnejši: ko ga doživlja s skepsa ali z zanosom?

Kovačič – Peršin: Narodnoosvobodilni boj in socialno revolucijo povezuje Kocbek v nerazdružljivo celoto zato, ker je prepričan, da brez socialne osvoboditve tudi nacionalne ni mogoče doseči. Je pa v nasprotju z razredno revolucijo postavljal zahtevo po narodni revoluciji, ki naj bi postavila koristi naroda in človeka pred interese razreda in ideologije. Poudarjal je tudi, da mora revolucijska preobrazba potekati v skladu z etičnimi kriteriji, kjer je dobro človeka najvišja vrednota. Bil je prepričan, da je od etično izvedene revolucije odvisna prihodnost socializma. Zato je njegovo razočaranje nad revolucionarno prakso toliko večje, ker se zaveda, da je zaradi nje ogrožena sama vizija družbene preobrazbe in s tem družbena prihodnost Slovencev.

A. Inkret: O pravičnosti »do tedanjega časa« bi se težko odločal, vprašanje so kriteriji, ne dejstva. Prepričan pa sem, da je bilo za Kocbekovo

razmerje do slovenske revolucije odločilno oboje, kar navajaš: tako zanos (o katerem pričajo ne le članki in pisma iz let 1941–1945, ampak s kompleksno razvidnostjo tudi dnevniški zapiski iz *Tovarišije* in pesmi iz *Pentagrama*) kot dvomljivost, ali bolje: skrajna zbranonost in kritična (avto)refleksija, o čemer pričata npr. *Groza* in *Listina*. Torej ne gre za razdvojenost, pač pa za spoznanje, da 1941. razen odločitve za vstajo ni bilo druge pozitivne alternative.

Ali je mogoče, upošteva je Kocbekov primer in našo sedanjo vednost in izkušnje, reči kaj bolj konkretnega o socialistični družbi, ki jo je tudi Kocbek pričakoval kot enega najpomembnejših sadov slovenskega partizanstva?

A. Inkret: Ne znam odgovoriti. Ne upam si reči, da je šlo za tisti »realizem«, ki je znal verjeti in ki si je celo upal zahtevati »nemogoče«; kasneje so to ponavljali pariški študentje (prim. pesem *Med Sorbono in Pantheonom* v zbirki *Nevesta v črnem*); Jančarjev *Disident Arnož* npr. uporablja v podobni zvezi sintagmo »svobodna družba svobodnih posameznikov«. Nič oprijemljivega torej. Šlo je za Utopijo, ki jo omenja tudi tvoja naslednja replika.

Kovačič – Peršin: Socializem je širok pojem in poznamo nešteto vizij socializma. S tem da se marksistična vizija ni obnesla kot družbeni model, še ni mogoče o socializmu reči zadnje besede.

Koliko je v Kocbeku utopije! Ali nista bila, v tedanjih razmerah, utopija njegova zamaknjenost v duhovnost krščanstva in navduševanje nad »akcijsko« sposobnostjo Kidričevih (ateističnih) komunistov? Je skušal združiti nezdržljivo?

Kovačič – Peršin: Navdušenje nad komunistično predanostjo osvobodilnemu boju je razumeti iz razočaranja nad kapitulantstvom in brezperspektivnostjo klerikalne politike. Za Kocbeka je predstavljalo resno dilemo vprašanje: kako da krščanski etos v kristjanih ni več živ. Opažal pa je pri ateistih veliko večjo moralno moč: »Moje izkustvo priča, da je med mojimi tovariši, ki niso kristjani, več moralnega zdravja, več požrtvovalnosti in predanosti stvari kakor pa v vseh vzornih kristjanih skupaj. V njih čutim osnove zdrave morale in duha človečnosti, ki mi je bil neznan« (Pismo Pinu Mlakarju 23. 8. 1943, OS I., 404).

A. Inkret: Kocbeka je resda navduševal organizacijski talent komunistov; ko je spoznal, da to ni nevtralna kvaliteta, je bilo prepozno. O njegovi »zamaknjenosti v duhovnost krščanstva« pa, mislim, sploh ni mogoče govoriti. Kot vernik je Kocbek »heretičen«, njegovo razmerje do konfesionalnih vrednosti je subjektivno, torej odprto in stvariteljsko, nikakor ne »zamaknjeno«. V njegovi zreli liriki npr. skorajda ne najdemo religiozne pesmi; eno redkih iz *Zemlje* je pri ponatisu kasneje celo izločil. Njegov prvobitni erotizem ni metafizičen, temveč zgodovinski, ne konfesionalen, temveč medčloveško vezljiv.

Pisatelj Alojz Rebula je ob izidu Dnevnikov pokojnega Kocbeka, prijatelja in v marsičem vzornika, kar trdo prijel prav zaradi tega: ker da je

relativiziral krščanstvo v sebi in se nekritično predajal dejanjem in dejavnostim, ki v svoji osnovi niso bila krščanska. Je Rebula Kocbeku krivičen? Ali: Je bilo Kocbekovo partizanstvo koristno?

A. Inkret: Rebulove epistole v »Družini« kritizirajo Kocbekov kompromisarski položaj v prvih povojnih mesecih, *post mortem* mu očitajo servilnost do partijske oligarhije, z vzdignjenim kazalcem pribijajo, da intelektuallec njegovega formata pač ne bi bil smel gojiti svojih lokvanjev v usmratenem revolucijskem močvirju ipd. Metafora z lokvanji je v literarnem pogledu duhovita, obsodba pa – za petinštirideset let nazaj – precej ozkega srca, predvsem pa čudno ohola v svojem moralizmu, ki je seveda moralizem za današnje politično rabo. Danes ima tovrstno pravičništvo visoko konjunkturo, četudi bazira na sprenevedanju. Po moji misli bi bilo razumevanje (in dopuščanje) bolj v krščanskem in bolj tudi v pisateljskem duhu. Podobne cene je »liberalistični« cinizem, s katero obkladajo Kocbekovo ravnanje npr. v Mladini; le pismenost je tam slabša. – O »koristnosti« Kocbekove udeležbe v NOB pa se je ohranila kompetentna sodba v *Dnevniku* nekdanjega komunista Dušana Pirjevca-Ahaca: »...če je slovensko partizanstvo v človeško duhovnem smislu sploh kaj rodilo, je edini interpret tega 'človeško duhovnega' pomena Kocbek...« itd.

Kovačič – Peršin: Očitati Kocbeku nekrščanska stališča je morda mogoče le iz pozicij katoliškega integralizma in političnega klerikalizma. Takim prigovorom naj odgovori Kocbek sam: »Če je krščanstvo večna sila – o čemer smo kot kristjani prepričani – potem nam bo zvestoba času, človeku in življenju navrgla tudi poveljanje krščanstva. Če pa se za krščanstvo bojimo – in v vas vseh je preveč tega strahu – nam ga noben zunanji boj zanj in nobeno preračunano zastopanje njegovih koristi ne bo moglo rešiti. Krščanstvo rešujejo vsi ljudje zdravja, resnice in revolucije, pokopujejo pa ga strahopetci, omahljivci in računarji« (Pismo Jakobu Šolarju 12. 5. 1942, OS I., 93).

Ali ni morda Kocbekova veličina, pesniška in politična, prav v tem, da si je ves čas želel biti celosten, hkrati pa je bil kot malokateri Slovenec njegovega časa razdvojen, tudi razklan, išoč in v tem iskanju srečen in obupan?

Kovačič – Peršin: Kocbekovo razumevanje človeka in s tem sebe je izrazito personalistično. Človeško bitje je dihotomično, a teži k celovitosti. Celovitost svoje osebe pa dosega z ohranjanjem bipolarnih razsežnosti svojega bitja. Zato Kocbek vedno odslikava človeka in stvarnost v dvojicah, ki so med seboj v nasprotjuočem si in zato ustvarjalnem razmerju. Ne gre pa pri tem za razdvojeno doživljanje sebe, kakršnega pozna eksistencializem. Ta pogled na človeka je razvil nemški filozof in teolog Romano Guardini, ki ga je Kocbek poslušal med študijem v Berlinu in se navdihoval ob njegovih delih.

A. Inkret: Približno tako je to. Seveda, mišljeno brez patosa in *sub specie aeternitatis*. In s podvprašanjem: kdo sploh zmore biti »celosten«?

Nekateri se ob »neredigiranih« Kocbekovih Dnevnikih počutijo nelagodno: kot da takšen, upajoč in dvomeč Kocbek, ne ustreza potrebam našega

časa in naših razmer. Skoraj ob vsakem pomembnem vprašanju, ki se nam kaže kot zgodovinsko, za naše nacionalno življenje zelo pomembno, je Kocbek, če ga gledamo v celotnem njegovem razponu, zmerom za in proti, proti in za. Ponuja se vprašanje: Koliko smo ga že in ga še zmerom prikrajamo za svoje potrebe? Smo ga zmožni in pripravljeni sprejemati kot celoto? Takšnega, kot v resnici je, in ne le takšnega, kakršnega bi v različnih razmerah želeli imeti?

Kovačič – Peršin: Vsak kritičen um in človek širokih razgledov bo ob posamičnih vprašanjih znal predvideti pozitivne in negativne posledice. Kocbekov izrazit smisel za ugotavljanje soodvisnih nasprotij izvira iz njegove personalistične orientacije. Da je bil za svoje sodobnike, ki so se večinoma udeleževali iz stališč enega ali drugega na Slovenskem veljavnega monizma, moteč sopotnik, je razumljivo. In še danes razburja slovensko duhovno ozkost.

A. Inkret: Stvari na tem svetu so komplicirane. Pravzaprav nikdar ne vemo, kakšne so stvari same po sebi, kaj »v celoti« in kaj »v resnici« so. Na neki način so vedno zgolj stvari »za« ali stvari »proti«, vedno le stvari z določenim, tudi spremenljivim pomenom. Manipulacijam se skoraj ni mogoče izogniti; kar pa seveda ne pomeni, da je treba nekritično pristajati na vsesplošen relativizem.

Hkrati z Dnevniki in dvema zbirkami pesmi so izšli tudi Kocbekovi politični spisi. Ponujajo kaj bolj celovito podobo o njegovih hotenjih? Je v teh spisih politično bolj določljiv? Je v njih v soglasju z Dnevniki ali se z izpovedmi v njih razhaja?

A. Inkret: Tako z Osvobodilnimi spisi kot z Dnevniki in še neznano poezijo iz zapuščine se Kocbekova podoba – za nas kompletira v mnogih pomembnih, morda tudi presenetljivih črtah. Predvsem pa, kot mislim, v vznemirljivem eksistencialnem smislu: kot zgodba nepreračunljivo zvestega protagonista in občutljivega pričevalca o svoji neponovljivo individualni zavezi; in obenem seveda tudi o temeljnih dimenzijah naše skupinske tradicije v tem stoletju. To šele zdaj zares postaja zgodba »za nas«, torej tudi naša zgodba.

Kovačič – Peršin: Politični spisi, ki so objavljeni v prvi knjigi pod naslovom Osvobodilni spisi, obsegajo članke, govore in korespondenco od njegovega pristopa k odporu, avgusta 1941, do odhoda v Jajce – oktobra 1943. Gre za angažirano pisanje, a tudi za osebne izpovedi v pismih. V ospredju pa je volja začrtati teoretične osnove in smernice osvobodilnemu boju in socialni revoluciji. Priznati je treba, da razkrivajo velik intelektualen napor in po svoji tehtnosti ter jasnosti uvrščajo Kocbeka med vodilne ideologe slovenske revolucije in osvobodilnega boja, če ne kar na čelo. Povojni dnevniki predstavljajo refleksijo preteklega boja in zdajšnjosti. So drugačno pisanje, bolj zasebno in neposredno. Glede na ta vidik in predvsem zaradi kronike takratnih krutih razmer je opaziti med temi dnevniki in recimo partizanskimi, kar je primerljivo, globok razkorak. Od zanosnega tvorca zgodovine je postajal vse bolj kritičen in tudi zagrenjen kronist dobe.

V slovenski povojni zgodovini, kulturni in politični, je Kocbek najbrž najbolj vznemirljiva osebnost, na prvi pogled bi lahko rekli, da ima veliko privrženecv v politiki in veliko častilcev v poeziji. Je to res? V literaturi ne odkrivam posnemovalcev, celo sorodnih duš ne najdem. Nobena od novonastalih strank ga v volilnem boju ni pripela na svoj prapor. Mu ostaja zvesto, gospod Kovačič, vaše Slovensko krščansko socialno gibanje?

Kovačič – Peršin: Večinsko občudovanje in priseganje na Kocbeka je očitno zelo površinsko. Zato se dogajajo tudi vratolomni obrati, kako mnogokateri njegov oboževalec tako rekoč čez noč spremeni svoje mnenje o njem in ga popljuje počez in povprek. Najbrž je kritičen odnos še najbolj pravičen. Spominjam se mnogih nesoglasij v najinih pogovorih, tudi preostrih opazk na njegovo ravnanje in poglede, ki mi jih je včasih za hip zameril. Prav tak odnos pa mi omogoča, da Kocbeku vedno znova priznam izjemno vlogo in pomen v naši zgodovini in književnosti.

Slovensko krščansko socialno gibanje se navezuje na celotno krščansko socialno izročilo na Slovenskem; od Kreka do Kocbeka, če poenostavim. Navezuje v bistvenem: v zvestobi krščanskemu etosu, v pogledu na človeka, v zavzemanju za socialno varnost posameznika, za narodovo suverenost, za demokratično in laično družbo, vendar iz kritične presoje preteklosti, tako politike SKSG kot tudi idejnih stališč. Ne odpovedujemo se niti viziji socializma, ker se ne odpovedujemo družbenemu upanju brezpravnih in ogroženih. Toda svoje akcije ne gradimo na utopičnih projektih, temveč na zgodovinski izkušnji in potrebah sedanjosti.

A. Inkret: O Kocbekovih »častilcih« in »privrženecih« bi se dalo pripovedovati pohujšljive zgodbe. Svoj čas je bilo za marsikoga iz njegove »tovarišije« sporno to, da se ni vdal partijskemu zapeljevanju in ne uklonil prisili. Že včeraj, še zlasti pa danes je sporno to, da je sploh šel v sodelovanje s komunisti; najbrž je v tem tudi razlog, da je danes politično neuporaben. – Med mlajšimi, kamor štejem tudi sebe, je vzbujal občudovanje s svojo disidentsko usodo in osebno doslednostjo, z zvestobo svojim odločitvam in dejanjem, saj se ni nikoli skušal odpovedati npr. svoji partizanski tradiciji, ampak je zvesto sprejemal nase vse njene konsekvence. Spominjam se, kakšno odkritje je bila zame *Listina*, ki sem jo mogel z avtorjevo prijazno naklonjenostjo prebrati že v rokopisu. Močno je učinkovala tudi njegova poezija, tako predvojna kot kasnejša. Pri *Zemlji* se je hranil mladi Šalamun, ki je potem tudi sam na zelo zanimiv način vplival na Kocbekove verze. Sploh je v poeziji, kot mislim, ne le ključ do Kocbekove zgodbe, ampak tudi nekakšno njeno presežno določilo. Hočem reči: Kocbeka ni mogoče zvesti na politika; ni naključje, da je v desetletju izгона mogel tudi svoje verze objavljati samo pod psevdonimom.

V kakšnem smislu (in koliko) je bil Edvard Kocbek krščanski socialist? Kaj nam, če ga tako opredelimo, zapušča v politično in duhovno dediščino?

A. Inkret: Danes ni čas utopičnih vizij in političnih front na »svetovno-nazorskih« temeljih. Te bi znova peljale v neproduktivne ideologizacije in ekskluzivizme. Če kaj, nas Kocbekova zgodba uči intelektualne nezaupljivosti do končnoveljavnih idej, pripoveduje nam o kritičnosti, pluralnosti, toleranci, uči nas torej ne le govorjenja, ampak tudi poslušanja. Politična

dediščina te zgodbe ne more biti pragmatična, uporabna kot strankarski plakat.

Kovačič – Peršin: Po svojem političnem prepričanju in angažiranju se je Edvard Kocbek približal že v štiridesetih letih krščanskim socialistom, zbranim okrog sindikata JSZ. Po letu 1937 je vključen tudi v aktivnosti za ustanovitev stranke krščanskih socialistov. Torej je njegova opredelitev za socializem samonikla in ne izvira šele iz partizanskega tovariševanja s komunisti. Tistim, ki mu očitajo slepo naslonitev na marksizem, je treba pripomniti, da Kocbek ohranja veliko bolj kritično distanco do marksistične družbenogospodarske teorije in prakse kot recimo francoski personalist Mounier. Zmotno pa bi bilo pri Kocbeku iskati kako zaokroženo teorijo. Njegova moč in izvirnost sta v kritičnosti in daljnovidnosti analiz. S svojim intelektualnim naporom in predanostjo osvobodilni volji med vojno in po njej, za časa totalitarnega družbenega reda, se je trajno zapisal v naš zgodovinski spomin.

Sveta družina

Blaž
Lukan

KROG Iz časa se rodi telo,
iz telesa otrok,
iz otroka svet,
iz sveta bog
in iz boga spet čas,

nad vsem tem pa
lebdi pesem,
ki lahko edina
zajame vse to v
en sam zlog.